

95

ARASTIRMACI 'DESTEĞİ

Araştırmacılar ve çocuklarla araştırma yapan diğerleri, araştırmanın etik kurallar içinde gerçekleşmesinden sorumludurlar. Araştırmada etik mülahazaların titizlikle ele alınması bilgiyi ve becerileri gerektirir ki bunlar mesleki gelişime yönelik uygun, sürekli destek, eğitim ve fırsatlarla sürdürölüp güçlendirilir. Araştırmacıların etik araştırma uygulamalarında desteklenmelerinde etik değerlendirme kurullarının da rolü vardır.

Etik ilkelerin kendi özel projelerine nasıl uygulanacağını belirlemede ve araştırma pratiğinin etik olmasını sağlamada çocuklarla yapılan araştırmalarda yer alan herkesin, özellikle de araştırmacıların sorumluluğu vardır.

Yönetişim ve değerlendirme mekanizmaları etik uygulamayı kendi başına garanti etmese bile, etik kılavuzlar ve resmileştirilmiş etik değerlendirme süreçleri araştırmacılara ve katılımcılara destek sağlayabilir.

Etik ilkelerin kendi özel projelerine nasıl uygulanacağını belirlemede ve araştırma pratiğinin etik olmasını sağlamada çocuklarla yapılan araştırmalarda yer alan herkesin, özellikle de araştırmacıların sorumluluğu vardır. Tek başına araştırmacı deneyimi etik uygulamayı güvence altına alamaz. Hem yeni başlayan hem de deneyimli araştırmacılar zorlu etik konularla karşılaşır (Duncan et al., 2009) ve tek başına deneyim ilgili tüm faktörleri önceden görüp plan hazırlamaya yetmez (MacDonald & Greggins, 2008). Her araştırma projesinin, araştırmacının ve araştırma sürecinde yer alan diğer kesimlerin üzerinde düşünmelerini, karar vermelerini ve etik ilkeleri pratikte uygulamalarını gerektiren kendine özgü etik ve bağlamsal meseleleri vardır.

Dolayısıyla, kritik araştırma becerilerinin sürekli gelişmesini sağlayacak destek mekanizmaları ve fırsatları araştırmacılar açısından temel önemdedir. Gene önem taşıyan bir başka husus da araştırmacıların çocukları kapsayan araştırmalar söz konusu olduğunda çalışmalarına bilgi sağlayacak ve yol gösterecek kaynaklara ulaşabilmeleridir. Destek mekanizmaları olarak formal ve enformel eğitim ve denetim düzenlemelerinden; araştırmacıların işleri, karar verme süreçleri ve ortaya çıkabilecek etik konularda gerektiği gibi düşünüp davranabilmelerine yardımcı olacak diğer yollardan söz edilebilir. Yönetişim ve değerlendirme mekanizmaları etik uygulamayı kendi başına garanti etmese bile, etik kılavuzlar ve resmileştirilmiş etik değerlendirme süreçleri önem taşır ve bunlar araştırmacılara ve katılımcılara destek sağlayabilir. Bununla birlikte, etik değerlendirme kurullarının rolü ve/ya da işleyişi söz konusu olduğunda araştırmacıların bu konulardaki deneyimleri çelişkili olabilmektedir (Powell et al., 2011).

ARAŞTIRMACININ BECERİLERİ VE EĞİTİMİ

Araştırmada çocukların onurlarına, haklarına ve iyi olma hallerine saygı, araştırmacıların, etik bir araştırmacının nasıl olması gerektiğine ilişkin giderek artan kanıtları anlamalarını ve bunları yaşama geçirme açısından yeterince vasıflı olmalarını gerektirir. Yetişkinlerle yapılan araştırmalarda kullanılan becerilerin çoğu önemli ve çocuklarla yapılan araştırmalara da uyarlanabilir olmakla birlikte bunlar yeterli değildir ve çocuklarla yapılan araştırmalarda birtakım ek becerilere gerek vardır. Araştırmacıların uzmanlık becerilerine ve eğitimine duydukları ihtiyacın önemi etik literatürde ele alındığı gibi araştırmacıların kendileri de bu ihtiyacı vurgulamaktadır (Powell et al., 2011).

Çocuklarla araştırma söz konusu olduğunda uzmanlık becerilerini sahip olması gerekenler yalnızca araştırmacılar değildir. Araştırma ekibinin diğer üyeleri de bu özellikleri taşımalıdır. Örneğin, araştırmacının

yalnızca saha çalışanlarının işlerini denetlemekle görevli olduğu büyük ölçekli araştırmalarda asistanların ve saha çalışanlarının da bu becerilere sahip olması gerekir. Araştırmacılar, görüşmeciler ve araştırma ekibinin tüm üyeleri, başka bir deyişle veri toplama işini yapan herkes, çocuklarla, gençlerle, ebeveynlerle, topluluk üyeleriyle ve paydaşlarla iletişim ve ilişki kurma açısından gerekli becerilere sahip olmalıdır. Bu alandaki temel eğitim şu başlıkları kapsamalıdır: çocuklarla uyum sağlama becerilerinin geliştirilmesi; çocuklara kendilerini rahat hissettirme; sözel ve sözel olmayan ipuçlarından sonuç çıkarma ve araştırma sırasında dile getirilen ihtiyaçlara karşılık verme (Schenk & Williamson, 2005; WHO, 2011).

Kimi kılavuzlar eğitim programlarının araştırmacılar için mesleki sınırlar çizmesi gerektiğini ileri sürer (WHO, 2011). Bu ise, değişkenlikler olabileceğinden, özel koşullarda sınırların ne anlama geldiğinin bilinmesini ve buna uygun hareket edilmesini gerektirir. Örneğin, topluluk temelli araştırmacılar kendi topluluklarında yapılan bir araştırmaya yardım ediyorlarsa bu durumda sınırlar bulanıklaşabilir. Ayrıca, sınırlara ilişkin algılar uluslararası ölçekte ve kültürel koşullara göre farklılık gösterebilir. Kimi kültürlerde mesleki sınırların tanımı daha uzaktan bir yaklaşımı gerektirir. Bir yerde geçerli olan başka bir yerde kültürel açıdan uygunsuz, hatta saldırgan sayılabilir. Diğer koşullarda ise güven ve yakınlık anlamlı bilgileri paylaşmanın gerekli ön koşulları olabilir ve bu sayede araştırmacı ile katılımcılar arasındaki eşitsiz güç dengelerinin aşılması da sağlanabilir. Verilerin kalitesi, bir dereceye kadar, oluşturulan ilişkilerin niteliğine bağlıdır. Bu da sınırları mesleki gereklilikler ışığında çizilmiş ve verili koşullara uygun ilişkiler oluşturmanın ve sürdürmenin değerini bir kez daha ortaya koyar.

Mevcut kılavuz aynı zamanda belirli alanlarda uzmanlık eğitiminin önemine işaret etmektedir. Örneğin: kuşku edilen çocuk istismarı ve ihmali durumları dâhil güvenlik konularının belirlenmesi ve yönetilmesi (Gorin et al., 2008; Schenk & Williamson, 2005); çocukların öncülüğündeki araştırmaların desteklenmesi (Kellett, 2010); şiddetle ilgili bilgi toplanması (WHO, 2001; Zimmerman & Watts 2003); cinsel şiddet (WHO, 2007) ve çocuk işçiliği (Edmonds, 2005) ve biyolojik örnek toplanması (CIOMS & WHO, 2002, 2008).

Araştırmacılar tarafından belirlendiği şekliyle araştırmanın yapılış tarzı üzerindeki belli başlı etkiler kendi etik ilkeleri, kişisel deneyimler ve kurumsal gerekliliklerdir (Powell et al., 2011). Elinizdeki kılavuz ise şunları önermektedir: eğitim, tüm araştırma görevlilerine kendi önyargılarını görüp bunları aşma fırsatları tanımalı (WHO, 2007, 2011); araştırmacının rolü ve neleri elde edebileceklerine ilişkin sınırların iyi bilinmesi (Laws & Mann, 2004) ve araştırmacılar için mesleki sınırlar çizilip bunlara özen gösterilmesinin sağlanması (WHO, 2011). Kişisel tutumlara, ilkelere, farkındalığa ve deneyime yapılan bu vurgu, araştırmacıların kendi pratiklerini eleştirel bir gözle ele almalarının, varsayımlarını gözden geçirmelerinin, kendi anlayışlarını geliştirmelerinin ve kendi etik karar verme tarzlarını sürekli olarak yeniden ele almalarının merkezi önemine işaret etmektedir. Dolayısıyla, sürekli destek, denetim, eğitim ve mesleki gelişim araştırma sürecinin vazgeçilmez bileşenleridir.

Eğitime ve desteğe ek olarak, etik mülahalalara odaklanan denetim de araştırmacının mesleki gelişiminde ve etik araştırma uygulamalarında yararlı bir rol oynayabilir. Etik denetim, araştırmacılara, düşünme, duyarlılıkları tartışma, düşünce kapsamını genişletme, rehberlik ve sorgulamaya başvurma ve hesap verebilirlik açısından bir forum oluşturma fırsatları sağlar.

**Verilerin kalitesi,
bir dereceye kadar,
oluşturulan ilişkilerin
niteliğine bağlıdır.**

ARAŞTIRMACI GÜVENLİĞİ

Çocuklarla etik araştırma, her yönüyle etik kurallara sadık bir araştırmadır: işin içindeki herkesin güvende ve zarardan uzak olmasının sağlanması dâhil. Araştırmacılar, araştırmada yer alan çocukların güvenliğinin sağlanmasına ek olarak kendi güvenliklerini de düşünmeli, bu hususu her zaman araştırma görevlerinin üzerinde tutmalıdırlar (Laws & Mann, 2004). Araştırma görevlileri saha çalışması sırasında güvenlikle ilgili meselelerle karşılaşabilirler ve araştırmanın yapılmakta olduğu koşullara göre güvenliğin sağlanması için özel eğitimlere ve stratejilere gerek duyabilirler. Araştırmacının güvenliği, güvenlik planlarına, destekleyici iletişim sistemlerine, güvenli ulaşım ve ekip stratejilerine dikkat edilmesini gerektirir (WHO, 2007).

Güvenlikle ilgili konuların bir yerden diğerine farklılık göstermesi, araştırmanın özel koşullarını dikkate alan açık güvenlik protokollerinin gerekliliğine işaret eder. Yerelin bilgisi ve yereldeki kişilere danışılması bu protokollerin hazırlanması açısından gerekli bir bileşendir; çünkü söz konusu yerelliğin kültürel, toplumsal ve coğrafi etmenleri bu şekilde yeterince gözetilebilir.

Araştırmacıların, fiziksel güvenliğe ek olarak, kendi sıkıntılarına dikkat etmeleri de önemlidir. Özellikle belirli sıkıntıların ortaya çıkabileceği koşullarda çalışıyorlarsa... Nelerin çocukları sıkıntıya sokabileceğinin önceden bilinmemesi gibi, araştırma ekibi üyeleri açısından nelerin sıkıntı yaratabileceğinin önceden kestirilmesi de her zaman mümkün olmayabilir. Gene de, araştırma sürecinin diğer yönleri için geçerli olduğu gibi, bu konuda da ortaya çıkabilecek meselelerin farkında olunması ve bunlarla baş etmek için hazırlanması gerekir. Denetim ise, araştırmacıların araştırma koşullarından kaynaklanan kendi sıkıntılarını öğrenme ve bunlar için gerekenleri yapma bakımından yararlı bir formu durumundadır.

ETİK DEĞERLENDİRME KURULLARI

Araştırma etiği kurulları (AEK) ya da etik değerlendirme kurulları (EDK) araştırmacılar açısından potansiyel olarak son derece yararlı birer destek kaynağı oluştururlar xix. Çoğu ülkedeki yasal düzenlemeler araştırma kuruluşlarının her tür araştırma planını inceden inceye değerlendirecek bağımsız etik değerlendirme kurulları oluşturmalarını öngörür (Schenk & Williamson, 2005) ve araştırmacıardan genellikle araştırma projelerine başlamadan önce etik değerlendirme kurullarından onay almaları istenir (Alderson & Morrow, 2011).

Etik değerlendirme kurulları, kendi yetki alanları ya da himayelerinde gerçekleştirilecek olup insanları konu alan araştırmaların etik açıdan kabul edilebilirliğini değerlendirmek üzere kurulur. Bu kurulların görevi, önerilen ya da sürmekte olan ve insanları konu alan araştırmaları onaylamak, reddetmek, değişiklikler önermek ya da durdurmaaktır. (Kanada Sağlık Araştırması Kurumları, Kanada Doğa Bilimleri ve Mühendislik Araştırmaları Konseyi ve Kanada Beşeri Araştırmalar Konseyi (TCPS) 2010).

Uluslararası bağlamda alındığında biyomedikal sektör etik değerlendirme mekanizmalarına sahip olma açısından buna en yakın

---

^{xix} Okumada kolaylık sağlanması açısından bundan sonra kendi yetki alanları içinde ya da himayeleri altında yapılan ve insanları konu alan araştırmaların etik açıdan kabul edilebilirliğini değerlendirmek üzere görevlendirilen her tür kurum ve mekanizma 'etik değerlendirme kurulu' olarak anılacaktır; buna kurumsal değerlendirme kurulları (IRB) de dâhildir.

sektördür. Etik değerlendirme kurulları araştırma çalışmaları sırasında etik standartlara uyulmasını, dolayısıyla katılımcıların zarardan korunmalarını sağlar. Bu anlamda bu kurullar etik karar verme süreçlerinde araştırmacılara yardımcı olabilecek bir kaynaktırlar.

Bununla birlikte, etik değerlendirme kurullarının yararlılığı, ihtilaf ve tartışma konusudur; bir yanda araştırmaların etik kurallara uygunluğunun titizlikle değerlendirilmesi gerekliliği ile diğer yanda aşırı zahmetli bürokratik işlemlerden kaçınma gerekliliği arasında açık bir gerilim bulunmaktadır. Bu, araştırmacılar tarafından önemli bir etik konu olarak görülmektedir. Gerçekleştirilen uluslararası bir araştırma 'aşırı korumacı etik değerlendirme süreçlerinin' araştırmalarında çocukların görüşlerine yer vermek isteyen araştırmacılar açısından en büyük kısıtlayıcı etmen olduğunu belirlemiştir ve bu aynı zamanda tüm dünyadaki araştırmacılar için en önemli etik duyarlılık durumundadır (Powell et al., 2011).

Kimi araştırmacılar, giderek resmileşen ve bürokratik bir hal alan yönetmeliklerden yakınmaktadır ve bunu belirli koşullarda etik karar alma anlayışının gelişmesine hizmet etmeyen bir "kural fetişizmi" olarak değerlendirmektedir (Gallagher et al., 2010). Etik değerlendirme süreçleri kimi araştırmacılar açısından aşırı koruyucu, çocukların araştırmaya katılımını engelleyici, gereksiz ve bezdirici zaman kayıplarına yol açıcı olduğunu düşünmektedir (Powell & Smith, 2009). Özellikle kaygı verici bulunanlar arasında kimi etik kurullarda üyelerin özel çocuk araştırması bilgilerinden yoksun olmaları ve kurul üyeleri değiştikçe bu kurullarda kurumsal bellek bulunmayışı da yer almaktadır. Kaygı yaratan bir başka konu da araştırmacıların etik sorumluluğu, etik araştırmaların desteklenip diğerlerinin engellenmesini güvence altına alamayacak durumdaki etik kurullara havale edilmesidir (Alderson & Morrow, 2011).

Bununla birlikte, etik değerlendirme kurulları kritik bir rol oynayabilir; "yetersiz araştırmaların engellenmesine yardımcı olabilir, araştırmaya katılanlar için güvenceler oluşturabilir, potansiyel katılımcılarla araştırmacılar arasında koruyucu bir engel olarak işlev görebilir" (Alderson & Morrow, 2011, p. 74). Formel etik mekanizmaların arttırılması, bunun ardından araştırma çalışmalarının ve araştırmacıların izlenmesi çocukların daha iyi korunmalarını sağlayabilir (Alderson & Morrow, 2004; Balen et al., 2006).

Çağdaş araştırmalarda çoğu kez farklı kurumlardan ve ülkelerden araştırmacılar işbirliği ve ortak çalışma içine girerler ve böylece farklı yerel nüfus kesimleri ve çok sayıda etik değerlendirme kurulu devreye girebilir. Sonuçta, araştırmanın etik değerlendirmesinin bu farklı koşullarda nasıl yapılabileceği gibi bir sorun ortaya çıkar. Ele alınması gereken konular arasında, araştırmanın yapıldığı kuruluşların ve ülkelerin resmi etik değerlendirme koşullarının karşılanması ve bu arada uluslararası kurallara uygun hareket edilmesi de yer alır. Ciddi ve giderek artan bir kaygı ise, "azınlıktaki dünyanın etik değerlendirme kurulları yüksek standartlar öngörürken diğer ülkelerde etik açıdan pek az ya da hiç izleme ve hesap verebilirliğin olmayışının yarattığı çifte standarttır" (Alderson & Morrow, 2011, p. 80). Bu durum, bir dizi ulusal ve uluslararası bağlamı dikkate alan değerlendirme süreçlerinin oluşturulması gerekliliğine işaret etmektedir. Nuffield Biyoetik Konseyi (2002) tüm ülkelerin etik değerlendirme için etkili sistemler oluşturmasını tavsiye etmektedir. Hükümetlerden bağımsız, araştırmalarda sponsorluk yapan etik değerlendirme kurullarının oluşturulması ve sürdürülmesi de buna dâhildir. Ayrıca, araştırmanın hem araştırmanın yapıldığı ev sahibi ülkede hem de sponsor ülkede değerlendirilmesi tavsiye edilmektedir.

Etik değerlendirme kurullarının yararlılığı, ihtilaf ve tartışma konusudur; bir yanda araştırmaların etik kurallara uygunluğunun titizlikle değerlendirilmesi gerekliliği ile diğer yanda aşırı zahmetli bürokratik işlemlerden kaçınma gerekliliği arasında açık bir gerilim bulunmaktadır.

Çağdaş araştırmalarda çoğu kez ortak mesai söz konusudur ve bu araştırmalar çeşitli nüfus kesimlerine ve çok sayıda etik değerlendirme kuruluna çağrı öğörebilir.

Etik değerlendirme kurullarının rolünü ve kapasitesini geliştirmeye yönelik tavsiyeler ve öneriler (kaynak: Powell et al., 2012, ss. 48-49):

- Çocukların, gençlerin ve ebeveynlerin etik değerlendirme kurullarına dâhil edilmeleri ve/ya da tarama araştırması projelerinde yer almaları (Carter, 2009; Coyne, 2010a). Bununla birlikte Carter (2009) bir uyarıda bulunmaktadır: Çocukların varlığı sembolik nitelik taşınamalı ve çocukların heterojen yapısı buralarda yansıtılmalıdır.
- Özellikle çocuklar ve gençlerle yapılacak araştırmalar konusunda danışılmak üzere uzman etik değerlendirme kurulları oluşturulması (Powell & Smith, 2006; Stalker et al., 2004).
- Çocuklarla yapılan araştırmalar konusunda uzman olan kişilerin etik değerlendirme kurullarına alınması (Coyne, 2010b).
- Etik değerlendirme kurulu üyelerinin çocuklar ve yapabilirliklerine ilişkin yeni yaklaşımlara kendilerini uyarlamalarının sağlanması (Campbell, 2008; Coyne, 2010b).
- Araştırma önerilerinin değerlendirilmesinde bağımsız kuruluşlara başvurulması (Gilbertson & Barber, 2002).
- Üniversitelerin etik kurulları onay sistemlerini şunları sağlamak üzere değiştirmektedir: denetçilerin, ortadaki riskleri anlayabilecek ve öğrenci araştırmacıları etkili biçimde izleyebilecek durumda olmaları; öğrenci araştırmacıların çocuklarla ilgili konularda çalışabilecek yeterli deneyime ve/ya da eğitime sahip olmaları; araştırmaya katılan çocukların bu konuda tam bilgilendirilmiş olmaları (Campbell, 2008). Bu konular, üniversite bağlamı dışında daha geniş etik gereklilikler açısından temel olduğu düşünölenlerle uyulmaktadır: çocuklardan her zaman onay alınmalıdır; kendilerine her zaman bilgi verilmelidir; araştırmacılar, araştırma süreci gelişirken çocukların tepkilerini titizlikle ele alabilecek donanıma sahip olmalıdır (Powell & Smith, 2006).
- Etkinlikleri izlemek üzere yerel topluluk bünyesinde bağımsız bir danışma grubu oluşturulması (Schenk & Williamson, 2005).
- Çocukları ve ergenleri kapsayan sağlık araştırması protokollerini değerlendiren etik kurullar çok disiplinli ve bağımsız olmalıdır; bu kurullarda en az bir üye pediatrik araştırmalar alanında uzmanlığa sahip olmalıdır (Avard et al., 2011; CIOMS & WHO, 2002, 2008). Eğer kurul üyeleri arasında bu uzmanlığa sahip hiç kimse yoksa kurul dışarıdan uzmanlık desteği almalıdır (Avard et al., 2011).

Bu tavsiyelerin benimsenip yaşama geğirilmesi durumunda etik değerlendirme kurulları araştırmalarda yer alan çocukları ve aileleri koruma açısından daha iyi bir konuma gelebilir ve araştırmacılara sürekli ve değerli destekler sağlayabilir.

© UNICEF/NYHQ2012-1761/Sokol
(Soldan saġa) Munkhbat Tulga, 13 ve Baljinnyam Bat-Ulziibayar, 13
Moġolistan'ın başkenti Ulaanbaatar yakınlarındaki Nalaikh ilçesindeki Sain
Nomun manastırında sosyal bilgiler ders kitabını okurken.

ISBN: 978-88-6522-023-8

Uluslararası Çocuk Merkezi
Bilkent Üniversitesi, Merkez Kampüs,
Kütüphane Binası, 06800 Bilkent / Ankara
Tel: +90 312 290 23 66
Faks: +90 312 266 46 78
e-mail:icc@icc.org.tr

www.icc.org.tr

Bu yayın Uluslararası Çocuk Merkezi tarafından yürütülen ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından desteklenen Çocuklarla Birlikte Daha Güçlü çalışması kapsamında hazırlanmıştır. Avrupa Birliği, yayının içeriği ile ilgili olarak herhangi bir sorumluluk veya yükümlülük kabul etmez.

